

הרב יואל פרידמן

שימוש בשמן שביעית לנרות חנוכה*

ראשי פרקים:

- א. הנאה מנרות חנוכה
 - ב. נרות חנוכה משמן שיש בו קדושת שביעית
 1. דעת האוסרים
 2. היתר ההדלקה מצד הגדרת ההנאה האסורה מנרות חנוכה
 3. היתר ההדלקה מצד הגדרת השימוש המותר בפירות שביעית
- סיכום

א. הנאה מנרות חנוכה

יש לדון אם כל הנאה אסורה מנרות חנוכה. הגמ' במסכת שבת מביאה שתי מימרות ביחס להנאה מנרות חנוכה (שבת כב ע"א):

א. "אמר רב ירמיה... כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה".

ב. "אמר רב יהודה אמר רב אסי: אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה... ה"נ שלא יהיו מצוות בזויות עליו".

ונחלקו הראשונים בהגדרתה של ההנאה האסורה מנרות חנוכה:

הרז"ה (המאור הקטן לרי"ף דף ט) סובר שאסרו רק תשמיש של חול, כגון: הרצאת מעות¹. ואסרו משום ביזוי מצווה. אבל תשמיש של מצווה — מותר. אך לדעת רוב הראשונים, אף הנאת מצווה אסורה. כי אם היא מותרת, איך התירו שימוש בכל השמנים בשבת חנוכה, ולא חששו שמא יטה²? אלא שהראשונים נחלקו בטעם הגזרה לאסור את ההנאה: הר"ן (לרי"ף שם ד"ה הלכות) סובר שכיון שתיקנו להדליק זכר לנס פך השמן — עשאוה כמנורת המקדש שאין משתמשים בה כלל³. הרמב"ן (מלחמות שם) כתב שהרצאת מעות אינה

* עי' לעיל במאמר מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו עמ' 81.

1. וכן סוברים שבלי הלקט (סי' קפה) ובעל העיטור (מובא בשבלי הלקט שם).
2. ועי' ב"ח (או"ח סי' תרעג) שיישב קושיה זו, שבין כך אסור ללמוד בשבת ביחידי שמא יטה, ולשאר תשמישי דמצווה דלא שכיח — לא גזרו.
3. לדעת הר"ן הרצאת מעות הוא דוגמא לתשמיש קל ופשוט, ואפ"ה אסור בין בשל חול ובין בשל מצווה. ועי' רשב"א (שבת שם ד"ה אמר ר' ירמיה) שהוסיף שכל תשמיש הוא ביזוי מצוות חנוכה, "דמיחזי כמאן דלא חביבא הך מצוה...", ולא מפני שהתשמיש בעצמו בזוי.

תשמיש אלא רק הנאה בעלמא ואעפ"כ אסרוה⁴. וברא"ש (פרק ב סי' ו) כתב שהוצאת מעות היא תשמיש ארעי. אך כיון שהוא מסתכל על מעותיו קרוב לנר — איכא ביזוי מצווה. לדעתו, תשמיש קבוע נאסר בגלל בעיה אחרת: "שנא יאמרו לצרכו הוא מדליק". ונראה שדעת הרמב"ם (הל' חנוכה פ"ד ה"ו) היא כדעת רוב הראשונים שכתבו לאסור גם הנאת מצווה (עי' מג"מ ד"ה ואפי'). בשו"ת אבני נזר (או"ח סי' תצו) מציין את הנפק"מ שבין הטעמים השונים של האוסרים הנאת מצווה: הרמב"ן סובר שתשמיש קבוע של מצווה אסור משום ביזוי מצווה, וכן תשמיש ארעי של חול. ולפי"ז עיון של מצווה שאינו תשמיש קבוע — מותר.

הרא"ש סובר שיש ביזוי מצווה רק כאשר התשמיש הוא קרוב לנר, וכשמשמש במרחק מהנר אסור משום היכר. ולפי"ז מותר בתשמיש ארעי במרחק מהנר⁵. הר"ן מחמיר ואוסר כל תשמיש, כי הוי כמנורה שאין להשתמש בה כלל.

השו"ע (סי' תרעג סעי' א) נוקט כדעת רוב הפוסקים, שאין להשתמש בנרות חנוכה אפי' לתשמיש של מצווה, והוסיף: "ויש מי שמתיר".

המסקנה העולה מהאמור היא, שאף לסוברים ששימוש של חול אסור בנרות חנוכה, ישנן הנאות מסוימות שמותרות.

ב. נרות חנוכה משמן שיש בו קדושת שביעית

1. דעת האוסרים

בבית רידב"ז (סי' ה סוף סעי' ט) כתב בפשיטות שאסור להשתמש בפירות שביעית לנרות חנוכה, כי אסור להשתמש לאורם. ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סי' ק) מדמה נרות חנוכה לבהמת שביעית שפטורה מן הבכורה, וכן עיסת שביעית שפטורה מן החלה (בכורות יב ע"ב). בשניהם הפטור הוא, משום שפירות שביעית מיועדים לאכילה ולא לשריפה, והוא הדין לנרות חנוכה, שאין נהנים מאורם. בתורת הארץ (פ"ח אות מז) רצה בתחילה לומר, שאם לומדים היתר הדלקת הנר מ"לכס" — "כל שהנאתו וביעורו שוה" — פשיטא שאם אינו נהנה מן האור, אסור. לעומת זאת, אם לומדים היתר הדלקה מ"תהיה" — כי אז מותר גם בלא הנאה. לבסוף מסיק שלא יתכן שהדלקה תהיה עדיפה על אכילה, ולכן עכ"פ אסור.

4. עי' רמב"ן (שם) שכתב, שאפי' את"ל כטעם הרז"ה — להלכה קי"ל כרב שס"ל "אסור להשתמש לאורה" אף בתשמיש דמצווה, ולא כרב אסי שהוא תלמיד דרב.

5. ומדברי הרא"ש משמע שאינו מותר רק בתשמיש כזה של מצווה, וע' שכך כתב הגר"א בבאורו (ס"ק א ד"ה ויש מי).

כדעת האוסרים נקטו: ספר השמיטה (עמ' לב סעי' ב), שו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד סי' יט), שו"ת משנת יוסף (ח"א סי' כו) וכרם ציון (עמ' נב סעי' טו). וכ"כ למעשה בשו"ת שבט הלוי (ח"א סי' קפד).

2. היתר ההדלקה מצד הגדרת ההנאה האסורה מנ"ח

הגר"ע אלטשולר (כרם ציון שם, גידולי ציון אות ו) סובר שמותר להדליק בשמן שביעית, ומסביר זאת מצד הגדרת איסור ההנאה מנרות חנוכה. פירוש הדברים: השו"ע (או"ח סי' תרעג סעי' א) כותב, שנוהגים להדליק אור נוסף, כדי שאם ישתמש בנרות יהיה זה מהאור הנוסף.⁶

ומקשה הט"ז, מה הועילו חכמים בתקנתם? הרי פשיטא שיש אור יותר גדול מחמת נרות החנוכה! ומיישב, שהאיסור להנות מן הנרות הוא משום ביזוי מצווה או משום שיאמר "לצרכו הוא מדליק". ואילו כשמדליק נר נוסף — אין ביזוי מצווה ואין בעיית "לצרכו הוא מדליק".

היוצא מדברי הט"ז, שלא אכפת לן שנהנה מכך שיש הרבה נרות ושהם מוסיפים אור גדול. ויעויין לעיל בדברי האבני נזר, שלדעת רוב הראשונים (מלבד הר"ן והרשב"א) מותר להשתמש בנר חנוכה לעיון בעלמא או לתשמיש מצווה באופן ארעי. לפי"ז, אומר הגר"ע אלטשולר, שכיום, שכולם מדליקים שמש — מותר להשתמש בשמן של שביעית. ועוד מוסיף שם, שכיום, שכולם משתמשים באור החשמל — אין מי שיחשוב שהוא מדליק לצרכו, וכיון שיש נר נוסף — מותר ליהנות מנרות חנוכה.

3. היתר ההדלקה מצד הגדרת השימוש המותר בפירות שביעית

הגרש"ז אויערבך (מנחת שלמה סי' מב) מביא בשם האמרי יושר (ח"א סי' ק) שאסור להדליק בשמן של שביעית, אף שמותר ליהנות מהנרות מרחוק, כיון שההדלקה אינה לשם הנאה מהם אלא לשם חנוכה.

הגרש"ז א מתיר להדליק מצד הגדרת הלכות שביעית. בדיני שביעית אין חשיבות למטרה שלצרכה האדם אוכל או משתמש באופן המותר בפירות שביעית. המתחייב מהפסוק "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" — הוא שצריך להדליק כדרך ההדלקה ולאכול פירות שביעית כדרך אכילתן באופן כזה שאין הפסד לפירות. ולא חשוב לנו כלל מהי מטרת האכילה או ההדלקה.⁷ לעומת זאת, ביו"ט,

6. ועי' ב"י שמביא את דברי רבינו ירוחם, שהשמש צריך לעמוד במרחק מה מהנרות כדי שלא יאמרו לצרכו הוא מדליק. וכן מביא שם את דברי המרדכי, שהשמש צריך להיות יותר גבוה מן האחרים כדי שאם בא להשתמש — ישתמש דווקא מהשמש.

7. ומסתבר שכך הוא כי לדעת רוב הראשונים אין מצווה באכילת פירות שביעית (עי' "שבת הארץ"

חשובה גם המטרה של המלאכה, ולכן אסור להדליק נר כשאינן בו צורך ביו"ט (עי' שו"ע או"ח סי' תקיד סעי' ה). הגרש"ז אויערבך מוסיף, שכמו שמותר להדליק נרות של שביעית בחלון ראווה לשם פרסומת, כך מותר להדליק אותן לצורך פרסומי ניסא.

לענ"ד יש להביא ראיה לכך שלא אכפת לן במטרה שלצרכה האדם משתמש בפ"ש ובלבד שיהא זה כדרכו — מדין התוספתא (שביעית פ"ו ה"ג): "החזושש בשיניו — לא יגמא חומץ ופולט, אבל מגמא ובלע..."⁸ ואף שאין להשתמש בפ"ש למלוגמא, כיון שאוכל אותם כדרכם — לא אכפת לן, כל זמן שאינו פולטם. המגרגר חומץ כאשר כואבות לו השיניים — אינו נהנה משתיית החומץ. אעפ"כ מותר לעשות כן, כי הפעולה נעשית כדרכה. וכן משמע מהתוספתא (שם). שמותר לאדם לסוך שמן ע"ג מכתו, ובלבד שיסוך כדרכו. (ועי' "שבת הארץ" פ"ה ה"ו הערות 19-20, ה"ז אות ה).

ואמנם ע"י הדלקת נרות חנוכה אין אנו משתמשים בנרות שימוש מקסימאלי. וכן מצאנו ביחס למה שנאמר במשנה (תרומות פ"א מ"א): "אין מבשלין יין של תרומה מפני שהיא ממעיטו".

ובירושלמי ביארו בשני אופנים: י"א מפני שהוא ממעיטו ממידתו, וי"א מפני שהוא ממעיטו משותיו. אך בבית רידב"ז (סי' ה"ס"ק ו"ד"ה ולענין שפסק הפאה"ש) הבחין בין תרומה לשביעית: תרומה — יש מצווה באכילתה, ולכן יש להשתמש בה בצורה מושלמת, ואין להגביל את השימוש בה (מיעוט משותיו וכדו'). פירות שביעית, לעומת זאת — אין מצווה באכילתם, ולכן לא אכפת לן ש"ממעט משותיו", או שממעט את המקום או את זמן האכילה.⁹

פ"ה ה"א אות א), ולכן "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" רק מגדיר איך אסור לאכול, כגון: שלא להפסיד וכדו'.

8. עי' שבת הארץ (פ"ה ה"ג אות ג).

9. ועי' רמב"ם (פ"ה ה"ד) ו"שבת הארץ" (עמ' 482) ש"א שאסור לבשל ירק של שביעית בשמן תרומה מפני שיבוא לשרוף פ"ש, וי"א שהוא משום שממעט את אוכליהם שהרי אסורים לזרים. ועי' רמב"ם (פ"ו ה"י) שכתב שאין מביאין מדמי שביעית לא קיני זבין וזבות וילדות וחטאות ואשמות ואם הביא יאכל כנגדן. ועי' "שבת הארץ" (עמ' 571).

סיכום

היוצא מהאמור, שיש מקום להתיר הדלקת נרות חנוכה משמן שביעית משתי סיבות¹⁰:

א. מותר ליהנות מריבוי האור בנרות חנוכה, וכן הותר שימוש ארעי במרחק מהנר.

ב. אין צורך ליהנות מהנרות, ודי בכך שמדליק בדרך המקובלת.

ולמעשה, כתב הגרש"ז אויערבך שליט"א (זצ"ל), שיתנה שהעודף על שיעור ההדלקה לא יהיה מוקצה לנר חנוכה, ואם כבה — ישתמש בשמן להדלקה נוספת (עי' שו"ע או"ח סי' תרעב סעי' ב ומ"ב ס"ק ז).

10. וכן פסק לקולא גם הגרב"צ אבא שאול שליט"א (זצ"ל, אור לציון פרק ב שאלה ו). וכ"כ מרן הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א (לעיל עמ' 96).